

Obchod OECD se zeměmi východní části střední Evropy

Jan Staňkovský

Obchod Východ–Západ, 1989–1992

Zatímco obchod OECD s nástupnickými státy bývalého SSSR od roku 1989 klesá, výměna zboží se zeměmi východní části střední Evropy (Česká republika, Slovenská republika, Polsko a Maďarsko – pozn. red.) se značně rozšiřuje. Přestože Západ přijal důležité liberalizační kroky, jeho vývoz do těchto zemí značně převyšuje jeho dovoz z této oblasti. Rakousko otevřelo své trhy východní Evropě více než většina západních průmyslových zemí, získalo ovšem také mnohem více výhod z „nového“ obchodu Východ–Západ.

Při transformaci Východu od centrálně-plánované k tržní ekonomice připadá rozhodující význam zahraničnímu obchodu, a to zejména obchodu se Západem. Liberalizace dovozu a vývozu se stala jednou z nejdůležitějších složek zavádění tržního řízení ekonomiky, odstraňování deformací soustavy cen a alokací zdrojů a také přizpůsobení struktury nabídky k poptávce (Stankovsky 1990). Ve většině východních zemí byl zahraniční obchod rychle osvobozen od téměř všech omezení i za cenu vysokých ztrát na úkor růstu ekonomiky a počtu pracovních míst.¹ Vývoz jako „hnací síla růstu“ může rozhodující měrou přispět k překonání „přizpůsobovací“ recese a k nástupu do fáze ozdravení ekonomiky.

Rámcové podmínky nového obchodu Východ–Západ

Úspěch transformačního procesu a podstatné zlepšení životní úrovně ve východní Evropě je ve vlastním zájmu Západu, protože pouze prosperující země jsou schopny vytvořit takové trhy, které umožní velký odběr výrobků a jsou dostatečně platebněschopné. Trvalé hospodářské obtíže mohou být příčinou politické destabilizace a rostoucích migračních tlaků z východní Evropy. Pro západní sousedy jsou podstatné především poslední uvedené argumenty.

Obchod mezi vyspělými západními státy a východními zeměmi s centrálním plánováním byl v minulosti brzděn nejen systémovými nedostatky socialistické soustavy, ale také bariérami obchodní povahy. Proto nejúčinnější a zároveň i nejlevnější podporou transformace východní Evropy je otevření západních trhů. Až dosud byly rychle, i když ne zcela odstraněny ochranné mechanismy uplatňované vůči bývalým zemím „státního obchodu“. Jako podstatně obtížnější se ukazuje překonání „úlohy outsajderství“ východní Evropy vůči západoevropské integraci; v důsledku téměř úplného odbourání vnitřních cel v zemích ES a ESVO jsou východní státy na těchto – pro ně nejdůležitějších – trzích v nevýhodě.

Prvním opatřením k odstranění této překážky bylo rozšíření preferenčního systému na východní Evropu. Dalším rozhodujícím krokem je uzavření dohod o volném obchodu se státy ES, respektive ESVO na jedné a většinou východoevropských zemí na druhé straně, nikoliv však s nástupnickými státy SSSR (srov. Stankovsky 1992 A).

S rozsáhlou liberalizací v některých oblastech dovozu z Východu je však v rozporu rostoucí ochránářství Západu. Předmětem ochrany jsou především citlivé výrobky, protože Západ má v této oblasti přebytečné kapacity a země východní Evropy jsou zde konkurenceschopné. Kromě toho jsou tyto trhy většinou ovlivňovány i z třetí strany (protidumpingová opatření USA pro ocel, Uruguayské kolo GATT pro zemědělské produkty). Citlivost ještě zvyšuje přetrvávající recese a rostoucí nezaměstnanost.

Vyloučení východních dovozů je většinou zdůvodňováno potřebou ochrany vůči „nečestným“ výhodám, které používají východní dodavatelé v soutěži. Zpravidla však slouží k ochraně domácího trhu. Hindley (1992) k tomu konstatuje: „V budoucnosti by se ochranná opatření vůči východoevropským zemím mohla projevit ve formě podmíněné ochrany [contingent protection]. Ta... bezprostředně závisí na chování a výkonnosti vývozců, respektive na dovozech soutěžících odvětví. Podmíněná ochrana se uplatňuje tehdy, když toto chování vývozce, respektive jeho efektivnost porušuje určité podmínky. Hlavní formou podmíněné ochrany jsou protidumpingová opatření, vyrovnávací cla a ochranné složky... Společným prvkem všech je pak to, že jsou dotčeny zájmy domácích výrobců podobného zboží. Dalším společným prvkem je, že příslušné články konvencí GATT ponechávají značnou volnost výkladu a připouštějí nevýhodnou aplikaci... Ochranná opatření formou protidumpingových opatření je politicky nejschůdnější. Proto je zvláště nebezpečné... Problémy zde vznikají ze skutečnosti, že protidumpingové orgány jsou schopny ovlivnit své kalkulace tak, že mohou zjišťovat dumpingovou situaci a porušení pravidel i tam, kde k nim nedochází; mohou také uplatnit kroky snižující objem obchodu i tam, kde rovněž nedošlo k dumpingu ani k jinému porušení pravidel.“

Přístup východních zemí na trhy západní Evropy a USA

	ČR	SR	Pol.	Maď.	Bul.	Rum.	SSSR	Rusko	Pobalt. státy
ES	FH +	FH +	FH +	FH +	AZP(FH+)	AZP(FH+)	AZP	AZP(PART) ¹	AZP
ESVO ²	FH	FH	(FH) AZP	(FH) AZP	AZP (FH)	FH	AZP	³	AZP FH ⁴
USA	AZP	AZP	AZP	AZP	AZP	—	AZP	AZP	AZP

FH (asymetrické) dohody o volném obchodu

FH+ rozšířené (asymetrické) dohody o volném obchodu (Evropské dohody)

AZP všeobecné celní preference

PART nepreferenční úmluvy o partnerství; zkráceně v závorkách – úmluvy byly podepsány, ale zatím nevstoupily v platnost

¹ volný obchod ve stadiu projednávání

² volný obchod mezi Finskem, Maďarskem, Polskem, bývalou ČSFR a Bulharskem v platnosti od roku 1974, respektive 1978

³ všeobecné celní preference poskytuje zatím pouze Rakousko

⁴ dohody o volném obchodu se Švédskem, Finskem, Norskem a Švýcarskem

Západ může svou obchodní politiku vůči východní Evropě založit na strategii ochrany výrobních odvětví konkurujících dovozům. Přitom počítá s tím, že v silných a konkurenceschopných výrobních oborech dojde k ztrátám výnosů i pracovních příležitostí. Anebo může dávat přednost vývozním odvětvím před ochranou konkurenceschopných domácích výrobců. První strategie by byla v rozporu s radikálními přeměnami hospodářských struktur, doporučovaných Východem.

Značné rozšíření obchodu OECD se zeměmi východní části střední Evropy

Od převratu v roce 1989 se obchod Východ–Západ rozvíjí v nejednom směru jinak, než se očekávalo. V roce 1992 byl vývoz zemí OECD s objemem 71,5 mld. \$ o 2,4 % vyšší a dovoz Východu s objemem 70,2 mld. \$ o 0,5 % nižší než v roce 1989.³ Celkový objem zahraničního obchodu OECD se ve stejném období zvýšil o více než 20 %, ale podíl Východu na celkovém vývozu OECD se snížil z 3,4 % v roce 1989 na 2,7 % v roce 1992. V dovozu bylo snížení z 3,1 % na 2,6 %.

Přehled o obchodu Východ–Západ v letech 1989–1992**Zahraněční obchod zemí OECD, včetně bývalé NDR**

	Středovýchodní Evropa	Jihovýchodní Evropa	Bývalý SSSR	Východ	Svět
Vývoz v mld.\$					
1989	19,7	15,6	37,9	73,2	2 159,2
1992	32,3	13,7	25,5	71,5	2 667,7
Dovoz v mld. \$					
1989	19,6	16,7	34,3	70,6	2 255,4
1992	27,8	13,2	29,2	70,2	2 698,6
Obchodní bilance					
1989	+0,1	-1,1	+3,6	+2,6	-96,2
1992	+4,5	+0,5	-3,8	+1,2	-30,9
Index: 1989=100					
Včetně NDR, 1992					
Vývoz	163,8	88,0	67,2	97,6	123,5
Dovoz	142,1	79,1	85,2	99,5	119,6
Bez NDR, 1992					
Vývoz	210,9	97,8	70,9	111,9	124,3
Dovoz	178,7	88,1	102,9	119,1	120,9
Změny (v mld. \$)					
Obchodní bilance, 1992	+ 4,3	+ 1,6	- 7,4	- 1,4	+ 65,3
Podíly na celkovém vývozu v %					
Vývoz, 1992	1,2	0,5	1,0	2,7	100,0
Dovoz, 1992	1,0	0,5	1,1	2,8	100,0

Prameny: OECD.

Mezinárodní srovnání regionální struktury východního vývozu v letech 1989 a 1992 (včetně bývalé NDR)**Podíly z celkového východního vývozu v %**

	Středovýchodní Evropa		Jihovýchodní Evropa		Bývalý SSSR	
	1989	1992	1989	1992	1989	1992
Rakousko	44,9	64,8	27,9	21,1	27,2	14,1
Švýcarsko	37,2	59,3	29,8	22,5	33,0	18,3
Švédsko	39,0	57,7	30,3	16,9	30,7	25,4
ESVO celkem	28,6	60,0	18,6	17,8	52,9	22,0
Německo	33,3	50,8	20,7	17,5	46,0	31,7
Francie	24,2	33,0	28,2	28,5	47,6	38,5
Itálie	18,4	33,6	38,1	31,7	43,5	34,7
Velká Británie	30,3	58,1	23,4	14,7	46,3	27,2
ES celkem	30,7	46,6	23,9	20,9	45,4	32,4
USA	10,3	23,9	14,7	11,5	75,0	64,6
Japonsko	9,6	33,2	8,7	5,8	81,7	61,0
OECD celkem	26,9	45,2	21,3	19,2	51,8	35,6

Prameny: OECD.

Tento výsledek byl způsoben především silným poklesem obchodu s bývalým SSSR, zčásti však také zhroucením východního obchodu bývalé NDR, který ve své stati už připočítávám k obchodu Západu. „Tradiční“ vývozy OECD na Východ (bez bývalé NDR) se přesto zvýšily v období 1989–1992 o 12 %, dovozy z Východu o 19 %. Obchodní bilance OECD s Východem skončila v roce 1992 aktivy ve výši 1,2 mld. \$, což bylo o 1,4 mld. \$ méně než v roce 1989.

Nejnápadnějším znakem vývoje nového obchodu Východ–Západ je značná diference dynamiky *různých obchodních toků*. Zatímco výměna zboží s ČSFR,⁴ Maďarskem a Polskem se rozšiřovala, obchod s jihovýchodní Evropou a s nástupnickými státy SSSR se zužoval. V popředí tohoto rozboru je obchod Západu s východní částí střední Evropy, na nějž připadala v roce 1989 jen jedna čtvrtina, zatímco v roce 1992 téměř polovina celkového obchodu Západu s Východem.

Rostoucí bilanční aktiva Západu vůči Východu

Země OECD získaly v roce 1992 aktivní vývozní saldo vůči východní části střední Evropy ve výši 4,5 mld. \$, tj. o 4,3 mld. \$ více než v roce 1989. V jediném roce 1992 se aktivní vývozní saldo zvýšilo o 2,1 mld. \$. V důsledku recese v západní Evropě a za současné stabilizace, respektive oživení ekonomiky ve východní části střední Evropy v roce 1993 lze očekávat další zhoršení obchodních bilancí tří zemí této oblasti. Tento vývoj má však své meze, protože úvěrové financování deficitů není na Východě žádoucí a Západ také není ochoten poskytovat takovéto úvěry.

Obchodní bilance zemí OECD s východními zeměmi v roce 1992 (v mld. \$)

	ČSFR	Maďarsko	Polsko	Sřídovýchodní Evropa celkem	Jihovýchodní Evropa	Bývalý SSSR	Východ celkem
Rakousko	252,2	322,2	181,1	757,5	462,7	-54,4	1 165,8
Švýcarsko	191,9	113,5	225,4	530,8	192,3	7,6	730,7
Švédsko	84,1	44,1	-42,6	85,5	-54,2	-208,6	-177,2
ESVO celkem	506,9	491,3	643,2	1 641,4	565,1	-1 372,8	833,6
Německo	631,3	37,1	-32,6	635,9	-227,7	647,8	1 065,9
Francie	151,1	-72,5	164,3	242,9	248,1	-1 391,6	-900,6
Itálie	30,7	-146,7	254,8	138,8	-48,8	-1 521,0	-1 431,0
Velká Británie	67,7	76,8	436,7	581,2	19,2	-379,6	220,8
ES celkem	936,0	42,2	1 447,2	3 452,4	208,3	-4 285,9	-1 625,2
Turecko	-75,0	-52,2	0,6	-118,6	-204,8	-412,7	-736,0
USA	171,1	-54,0	262,2	379,4	16,7	2 808,2	3 204,3
Japonsko	39,1	113,7	79,9	232,7	-58,1	-1 307,1	-1 132,5
OECD celkem	1 579,4	470,3	2 410,7	4 460,4	525,3	-3 762,1	223,6

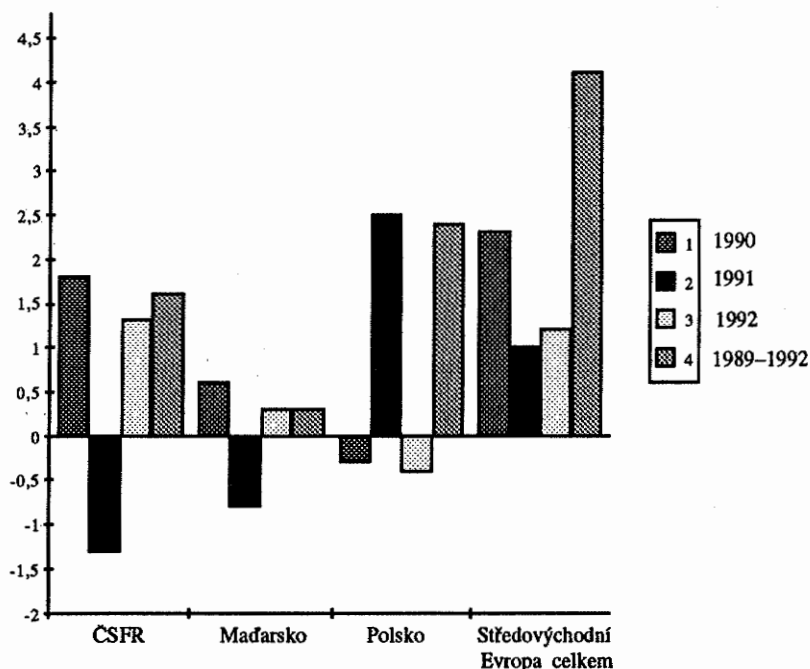
Prameny: OECD, DOT (Turecko).

Přebytky v bilanci služeb (zejména v cizineckém ruchu), respektive v kapitálové bilanci (přímé investice) jsou jen částečnou pomocí a slouží převážně jako úroková služba dřívějších dluhů.

Východní země musejí samy přispět k vyrovnání bilance viditelného obchodu, respektive obchodu službami. Krátkodobě mají k dispozici pouze nástroje obchodní politiky, kde však jsou značné poruchy v cenové a důchodové struktuře (tj. devalvovat měnu, limitovat dovoz a omezovat ekonomický růst). Širší otevírání trhů by ovšem mohlo značně přispět k tomu, aby se zabránilo podobným opatřením.

Zvláště vysoké bylo aktivní vývozní saldo OECD v roce 1992 vůči Polsku (2,4 mld. \$), ale také vůči ČSFR (1,6 mld. \$), vůči Maďarsku bylo však nižší (0,5 mld. \$).⁵ Také v časovém sledu se obchodní bilance OECD vůči východní části střední Evropy vyvíjela odlišně podle zemí. Bilance s Maďarskem zůstala většinou stabilní; vzhledem ke své tíživé dluhové službě musí Maďarsko zabránit zvýšení pasivních sald zahraničního obchodu za každou cenu, tedy i za cenu omezení hospodářského růstu. Protože směnné kurzy jsou důležitým činitelem určování vývoje obchodních bilancí, je v této souvislosti těmto zemím občas vytýkána podhodnocenost jejich měn.⁶ Vzhledem k vysokým a rostoucím deficitům zahraničního obchodu nejsou tyto výtky patrně oprávněné. Platí to zejména v případě České republiky. Na druhé straně česká (i slovenská) koruna – měřena paritami kupní síly – je skutečně více podhodnocena než forint anebo zlotý. Tyto republiky se však musejí vyrovnávat s „komparativními“ nevýhodami v mezinárodní soutěži (např. menší verzatilita v marketinku), vzniklými v důsledku pozdějšího nástupu k reformám, a to pomocí nižšího směnného kurzu své měny.

Změny obchodní bilance OECD se zeměmi východní části střední Evropy (v mld. \$)

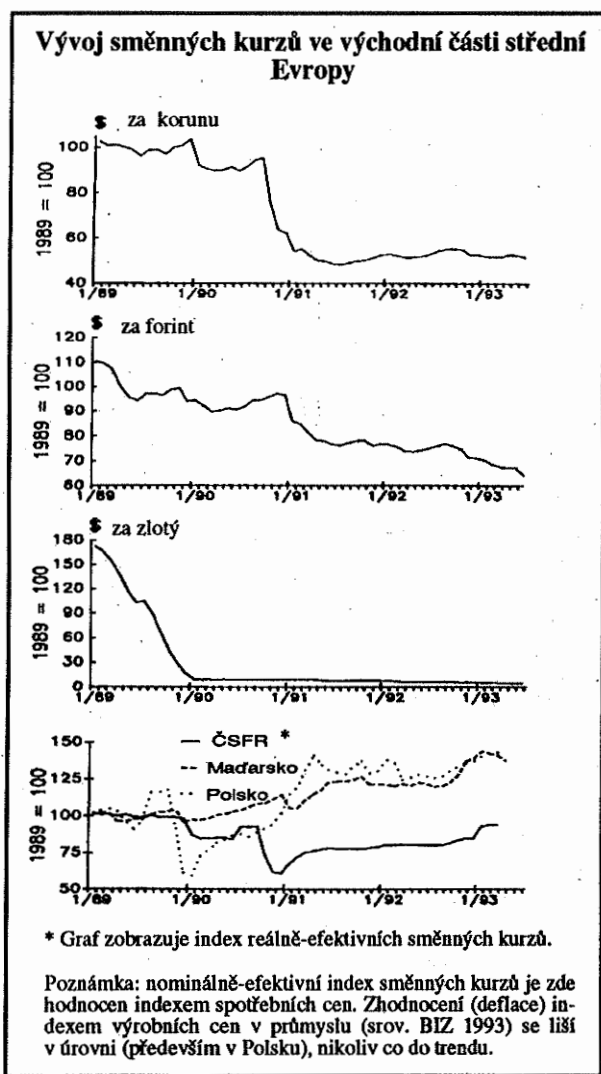

Rozbor sald ukazuje, že v roce 1992 všechny průmyslové země – až na několik málo výjimek – měly aktivní salda vůči zemím východní části střední Evropy. Zvláště vysoká byla tato aktiva v případě Německa vůči ČSFR, Velké Británie a Nizozemska vůči Polsku a Rakouska vůči Maďarsku. Celkově nejvyšších aktiv vůči této oblasti dosahovalo Rakousko (0,8 mld. \$), a to i před Německem a Velkou Británií (v obou případech 0,6 mld. \$). V roce 1989 měly země OECD většinou pasivní salda anebo nižší aktiva než v roce 1992 v této relaci.

Zcela jinak se vyvíjela obchodní bilance Západu vůči bývalému SSSR. Aktivní saldo 3,6 mld. \$ v roce 1989 se změnilo na deficit ve výši 3,8 mld. \$ v roce 1992. Tento výsledek dokazuje, že problémy financování Ruska⁷ nejsou způsobeny nedostatečnou západní finanční pomocí, nýbrž především únikem kapitálu v důsledku tamní – většinou rozporu-

plně – hospodářské politiky. USA a Německo dosahují vůči nástupnickým státům SSSR vysokých vývozních aktivních sald: USA při dodávkách potravin, Německo při poskytování vývozních úvěrů; téměř všechny ostatní země musely přijmout deficity.

Politika směnných kurzů zemí východní části střední Evropy

Tyto země orientují nominální hodnotu směnných kurzů svých měn na koš, kde dominuje zejména německá marka a americký dolar. (V Maďarsku je to od konce roku 1991 50 % ECU a 50 % \$, v ČSFR 50 % \$ a 50 % koš čtyř evropských měn. Česká republika od května 1993 má v koši 65 % DM a 35 procenty dolar – pramen: EHK 1993, s. 3–85.) Polsko a ČSFR na začátku transformace (tedy na začátku roku 1990, respektive 1991) silně devalvovaly své měny. ČSFR od té doby dokázala udržet nominální hodnotu měny, Polsko ji však několikrát devalvovalo. Maďarská měna se periodicky devalvuje, ale většinou jen o menší procenta. Počítáno v reálné hodnotě: ČSFR a Maďarsko od začátku 1991 citelně revalvovaly (vzestup relativních cen byl vyšší než nominální devalvace). V Polsku reálná devalvace v roce 1990 a v první polovině roku 1992 byla vysoká, ale později se nedařilo udržet reálnou výši směnného kurzu zlotého. V Maďarsku se reálný kurz nemění skoky jako v ostatních dvou zemích, přesto soustavně stoupá.

Ceny v obchodě Východ–Západ

Míra změn v obchodě Východ–Západ vypočítaná v dolarové hodnotě je ovlivněna výkyvy kurzu amerického dolaru. V rozboru obchodu Východ–Západ je – podle sledovaného hlediska – zajímavý jak nominální, tak reálný vývoj. Protože zde zkoumáme především hlediska obchodní bilance a konkurenceschopnosti, dáváme přednost nominálním údajům, které jsou pro tato hlediska výmluvnější. V každém případě musíme však při porovnávání ročních výsledků (zejména v letech 1990 a 1991) přihlídnout k výkyvům kurzu dolaru, které se promítají v dolarových cenách.

Otevření západních trhů východní Evropě

V předešlých odstavcích zdůrazněnou úzkou souvislost mezi transformací východní Evropy a zahraničním obchodem je možné nejlépe sledovat na vývoji dovozu Západu z Východu. V této souvislosti jsou zajímavé jak úspěchy východních zemí v soutěži se západními firmami (celkově i jednotlivě), tak i stupeň otevírání se bran Západu Východu v jednotlivých západních zemích.

Vývoj cen v obchodě Východ-Západ

	Roční změny v %		
	1990	1991	1992
<i>Vývoz OECD</i>			
Celkem	+ 9,2	- 1,1	+ 2,9
Východní Evropa	+ 12,5	- 3,5	+ 3,5
Bývalý SSSR	+ 9,0	- 3,5	+ 7,5
Východní země	+ 11,9	- 3,5	+ 5,0
<i>Dovoz OECD</i>			
Celkem	+ 9,5	- 1,7	+ 1,1
Východní Evropa	+ 12,0	- 3,5	+ 4,0
Bývalý SSSR	+ 19,0	- 2,0	- 3,0
Východní země	+ 15,0	- 3,0	± 0,0
<i>K porovnání</i>			
\$ k SDR	+ 5,9	+ 0,8	+ 2,9
\$ k ECU	+ 15,5	- 2,6	+ 4,5
Cena ropy*	+ 28,5	- 13,5	- 4,6

* Dovožní cena v OECD za barel

Prameny: ECE (1993), OECD (1993), vlastní výpočty.

**Otevírání trhů OECD vůči východním zemím v letech 1989-1992
Dovozy OECD z Východu (index: 1992/1989)**

	ČSFR	Maďarsko	Polsko	Středovýchodní Evropa	Jihovýchodní Evropa	Bývalý SSSR	Východ	Svět
<i>Včetně bývalé NDR</i>								
Rakousko	198,9	184,6	140,4	179,5	111,1	121,1	150,7	139,3
Švýcarsko	107,2	100,3	97,6	102,2	97,5	108,5	103,3	112,8
Švédsko	133,0	114,4	136,6	130,6	141,2	70,5	101,1	101,8
ESVO celkem	156,8	150,7	128,2	144,6	106,8	73,9	101,6	111,7
Německo	151,6	108,3	149,4	138,1	78,7	61,6	90,6	140,0
Francie	169,2	123,5	164,6	151,9	108,2	132,3	130,4	125,3
Itálie	197,5	171,3	167,3	177,0	70,8	115,4	107,0	116,1
Velká Británie	116,3	119,6	115,4	116,4	71,4	86,5	93,4	111,5
ES celkem	154,9	123,1	151,2	144,3	80,2	83,7	99,8	127,1
USA	278,3	106,1	96,7	120,2	51,8	116,3	88,6	112,2
Japonsko	103,2	84,9	121,5	102,4	55,9	83,2	83,1	110,4
OECD celkem	155,4	126,2	143,9	142,1	79,1	85,2	99,5	119,6
<i>Bez bývalé NDR¹</i>								
Záp. Německo	302,0	195,0	249,2	248,5	109,0	120,8	159,7	158,3
ES	228,6	172,3	195,9	198,6	92,2	110,0	128,4	130,1
OECD	206,3	158,8	174,0	178,7	88,1	102,9	119,1	120,9

¹ Bez započítání vývoje dovozu bývalé NDR v roce 1992. Způsob výpočtu: Index 1991/1989 dovozu bez NDR je násoben indexem 1992/1991 dovozu, včetně NDR.

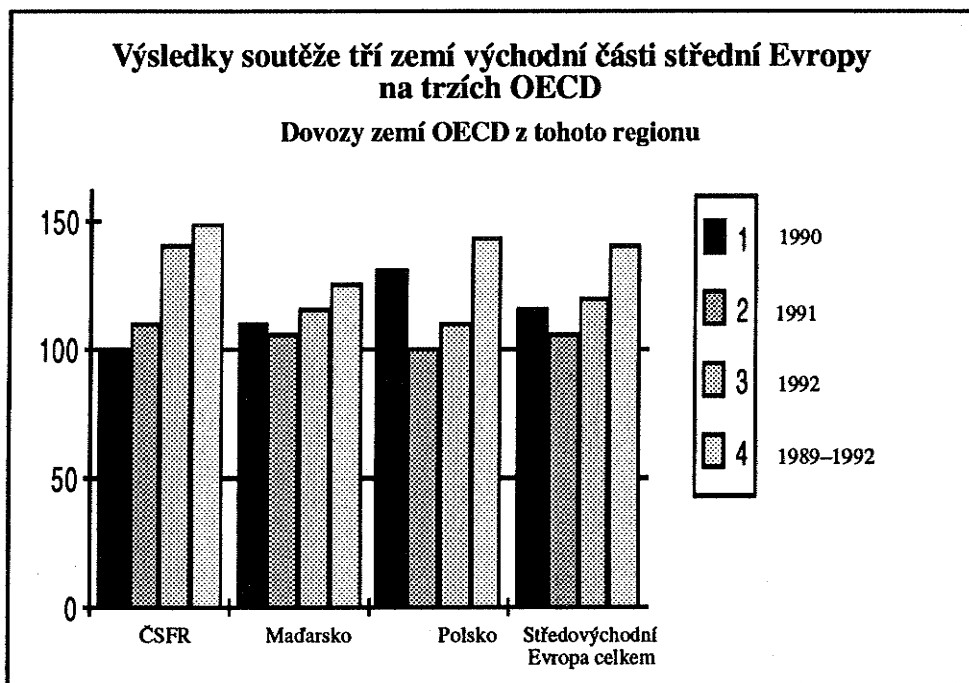
Prameny: OECD.

V letech 1989–1992 se dovoz OECD ze zemí východní části střední Evropy zvýšil o 42,1 %, ale celkový dovoz pouze o 19,6 %. Ještě výrazněji vidíme získání východních pozic v tradičních kanálech⁸ (tj. bez dovozu z bývalé NDR): zvýšení zde činí v uvedených letech 78,7 %.⁹

Od převratu byly tedy tyto země na západních trzích úspěšné. Příčinou jejich pozoruhodného úspěchu byly jak systémové změny v ekonomice, tak přesměrování obchodních toků z Východu na Západ a také provedení liberalizace na Západě vůči nim.

Na západních trzích nejlépe uspěla ČSFR se zvýšením vývozu do zemí OECD o +55,4 procenta, a to před Polskem (+43,9 %) a Maďarskem (+26,2 %). Každým rokem se zvětšují rozdíly dynamiky dovozu OECD z uvedených tří zemí, což je mj. důsledkem změn v reálných směnných relacích.¹⁰

Dovoz OECD z Maďarska rostl nepřetržitě, ale pomaleji než z Polska a z ČSFR, což je možné vysvětlit vyšším stupněm revalvace forintu. Dovoz z Polska prudce stoupal po radikální devalvaci zlotého začátkem roku 1992. Výhody z devalvace byly však zanedlouho ztraceny díky inflaci, která měla negativní vliv na polské dodávky do západních zemí. Nominální revalvace zlotého v roce 1992 znovu zlepšila pozici Polska v konkurenci. V ČSFR hluboká devalvace začátkem roku 1991 přinesla – spolu se systémovými reformami – podstatné úspěchy ve vývozu až v roce 1992.

Dovoz ES a ESVO z Východu

Zvýšení dovozu ze zemí východní části střední Evropy se v letech 1989–1992 projevilo v obou integračních seskupeních asi 44 %, tedy stejnoměrně. Jejich dovoz z USA a z Japonska byl podstatně menší. Pokud jde o ESVO, nejvíce zvýšilo své dovozy Rakousko, nejméně Švýcarsko. V ES největší vzestup dovozu zaznamenala Itálie, nejmenší Velká Británie. Nehledě na dovoz bývalé NDR, ukazuje se markantní náskok ES před ESVO co do otevírání trhů směrem na Východ a kromě toho vysoko nadprůměrný růst dovozu západní části Německa.

Podrobnější zkoumání odkrývá některé národní zvláštnosti, mající své kořeny nejen

v geografických, ale i v historických svazcích (srov. Stankovský 1992 C). Například se nadměrně zvýšil dovoz Rakouska z ČSFR a z Maďarska, švédský dovoz z Polska, dovoz Německa a Francie z ČSFR, Francie a Itálie z Polska, USA z ČSFR.

Zatímco dovoz ESVO ze zemí východní části střední Evropy se v letech 1989–1991 zvýšil více (+26,0 %) než dovoz ES (+17,4 %), v roce 1992 se to změnilo ve prospěch ES (+22,9 %), ESVO jen +14,7 %; výraznější rozdíly vidíme především v obchodě s Maďarskem a s Polskem: Evropské asociační dohody usnadnily v roce 1992 třem zemím oblasti přístup na trhy ES. Výraznější otevření trhů ESVO v letech 1990–1991 patrně ovlivnila skutečnost, že zde byly východní země dříve „připuštěny“ do všeobecné preferenční soustavy.

Dynamika zahraničního obchodu ESVO a ES se zeměmi východní části střední Evropy

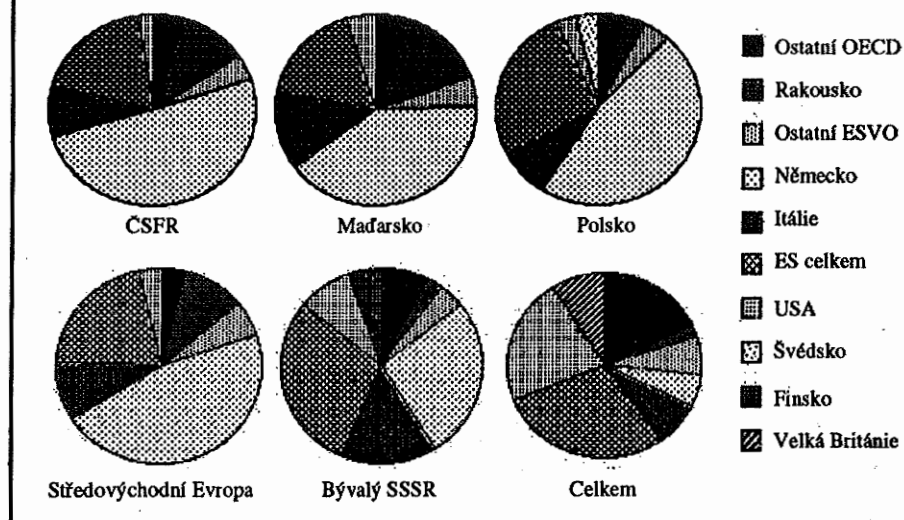
	ČSFR	Maďarsko	Polsko	Středo- východní Evropa	Svět
Index: 1992/1989					
<i>Dovoz, včetně NDR</i>					
ESVO	112,3	140,6	124,1	126,0	110,3
ES	109,8	109,0	129,1	117,4	122,0
OECD	111,6	114,8	126,5	118,5	114,7
<i>Dovoz bez NDR</i>					
ES	162,1	152,6	167,3	161,6	123,8
OECD	148,1	144,5	152,9	149,0	115,5
Index: 1992/1991					
<i>Dovoz, včetně NDR</i>					
ESVO	139,6	107,2	103,3	114,7	101,3
ES	141,0	112,9	117,1	122,9	104,2
OECD	139,3	109,9	113,8	119,9	102,3
Index: 1991/1989					
<i>Vývoz, včetně NDR</i>					
ESVO	151,7	162,5	179,9	165,5	115,6
ES	101,2	91,9	162,2	122,2	118,4
OECD	109,5	109,5	159,9	129,7	116,6
<i>Vývoz bez NDR</i>					
ES	165,7	123,9	210,9	171,3	119,8
OECD	160,3	137,4	193,4	167,0	117,4
Index: 1992/1991					
<i>Vývoz, včetně NDR</i>					
ESVO	156,4	110,9	109,6	122,0	104,8
ES	170,9	121,2	107,9	126,8	105,7
OECD	171,9	117,9	108,1	126,3	105,9

Prameny: OECD.

Značné rozšíření dovozu finálních výrobků z východní části střední Evropy do OECD

Stroje, zařízení a spotřební výrobky jsou v dovozu OECD z východní části střední Evropy méně zastoupeny než v zahraničním obchodě průmyslových zemí mezi sebou nebo v dovozu OECD ze zemí „šesti draků“. Přesto se růst dovozu projevil především v kategorii finálních výrobků. Podíl strojů na dovozu OECD ze zmíněné oblasti vzrostl z 13 % v roce 1989 na 15,2 % v roce 1991.¹² U spotřebního zboží to bylo z 15,3 % na 19,2 %; podíl polo-

Podíly západních zemí na dovozu OECD z východních zemí v roce 1992

tovarů zůstal nezměněn (24 %); podíly zemědělských produktů, surovin a paliv se snížily (srov. Stankovský 1992 B, také Eresco 1992). ČSFR, Polsko a Maďarsko mohly více zvýšit svůj podíl na trzích OECD než dálnévýchodní státy. Také předběžné údaje za rok 1992 (ECE 1993, s. 3–62) svědčí o tom, že uvedené tři státy úspěšně pronikaly na západní trhy především svými spotřebními předměty a strojírenskými výrobky; ČSFR kromě toho i polotovary. Podobné výsledky ukazují i studie o vývoji rakouského dovozu (Stankovský 1993 A).

Zvýšení vývozu OECD do zemí východní části střední Evropy o 64 %

V letech 1989–1992 byly země tohoto regionu expanzivním trhem. Vývoz OECD sem vzrostl o 63,8 % (bez vývozu bývalé NDR to činilo 110,9 %).¹³ Přitom celkový světový vývoz OECD se zvýšil v stejném období jen o 23,5 %. Podíl regionu na vývozu OECD tím vzrostl z 0,9 % na 1,2 %, pouze západoevropských zemí OECD z 1,4 % na 1,8 %. I zde je ČSFR na prvním místě – stejně jako v dovozech – s vysokou mírou vzrůstu vývozu OECD (+88,1 %), před Polskem (+72,9 %) a Maďarskem (+29,1 %).

Vývoj vývozu OECD byl rovněž ovlivněn reálným vývojem východních směnných kurzů. V roce 1991 to bylo Polsko, kam především směřoval vývoz. Pokles v roce 1992 je možné částečně vysvětlit devalvaci zlotého, ale také zavedením vyšších dovozních poplatků.¹⁴ Západní dovoz do ČSSR byl v roce 1991 omezen – přestože došlo k liberalizaci zahraničního obchodu – devalvaci koruny a přechodnými dovozními poplatky, ale hned rok 1992 přinesl mimořádně rychlý vzestup. Vývoz do Maďarska se vyvíjel – s přihlédnutím k výkyvům kurzu dolaru – pravidelně, teprve v roce 1992 došlo k většímu vzestupu.

Země ESVO byly schopny zvýšit svůj vývoz do zemí východní části střední Evropy v letech 1989–1992 výrazněji než země ES. Zvláště patrné je to v případě ČSFR a Maďarska. Pozoruhodná je také značná expanze vývozu USA a Japonska do ČSFR a Maďarska, nikoliv však do Polska.

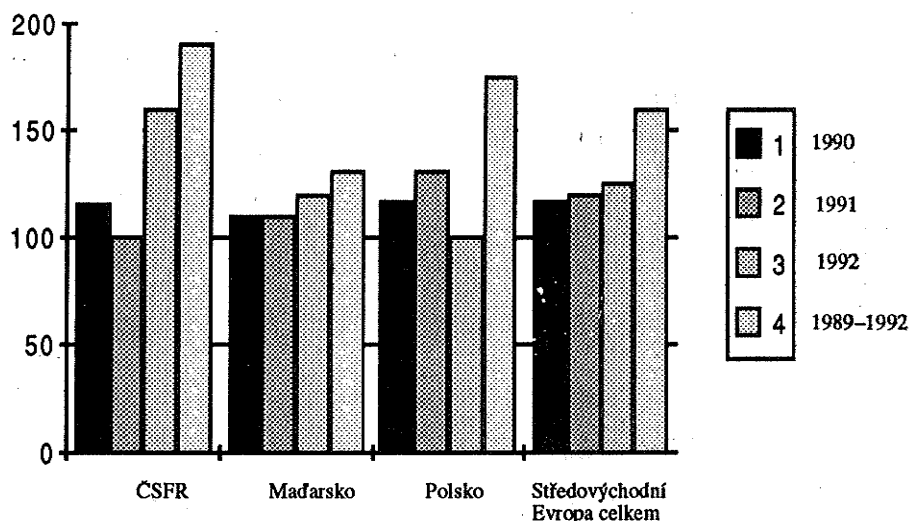
Rozbor časového vývoje vývozu ukazuje, že ESVO bylo zvláště úspěšné v letech 1990 a 1991. V roce 1992 bylo však předstiženo ES. Tento výsledek – obdobný jako u dovozu – by se mohl připsat na úkor pozdějšího uzavření dohod ESVO o svobodě obchodu, než to učinilo ES. Proto byli vývozci ESVO na východních trzích diskriminováni. Tato domněnka byla potvrzena vývojem vývozu v roce 1992, který ukazuje zhoršení pozic ESVO zejména ve druhé polovině roku.

Vývoj vývozu zemí OECD do východních zemí v letech 1989–1992

	ČSFR	Maďarsko	Polsko	Středovýchodní Evropa celkem	Jihovýchodní Evropa	Bývalý SSSR	Východ celkem	Svět celkem
	Index: 1992/1989							
<i>Včetně bývalé NDR</i>								
Rakousko	334,0	215,0	162,8	232,5	121,8	83,7	161,1	136,9
Švýcarsko	149,6	112,8	145,0	135,0	63,8	46,9	84,7	127,7
Švédsko	219,6	190,1	151,0	166,1	62,4	92,9	112,2	108,7
ESVO celkem	237,2	180,2	197,3	202,0	92,3	40,5	96,2	121,2
Německo	150,5	89,8	130,2	124,4	68,7	56,3	81,5	118,3
Francie	261,0	135,4	216,6	204,3	151,3	121,0	149,7	134,2
Itálie	290,6	204,6	242,4	241,3	110,0	105,7	132,3	119,5
Velká Británie	170,1	146,5	329,9	234,3	76,9	71,7	122,2	124,3
ES celkem	172,9	111,3	175,1	155,0	89,2	72,8	101,9	125,2
USA	769,6	242,4	153,8	228,1	77,1	84,9	98,6	123,0
Japonsko	311,4	220,7	119,2	178,8	34,4	38,7	51,9	123,5
OECD celkem	188,1	129,1	172,9	163,8	88,0	67,2	97,6	123,5
<i>Bez bývalé NDR</i>								
Západní Německo	315,1	140,8	195,5	207,8	89,1	67,5	116,9	122,7
ES	283,2	150,2	227,2	217,2	102,6	82,0	127,4	126,6
OECD	275,6	162,0	209,1	210,9	97,8	70,9	111,9	124,3

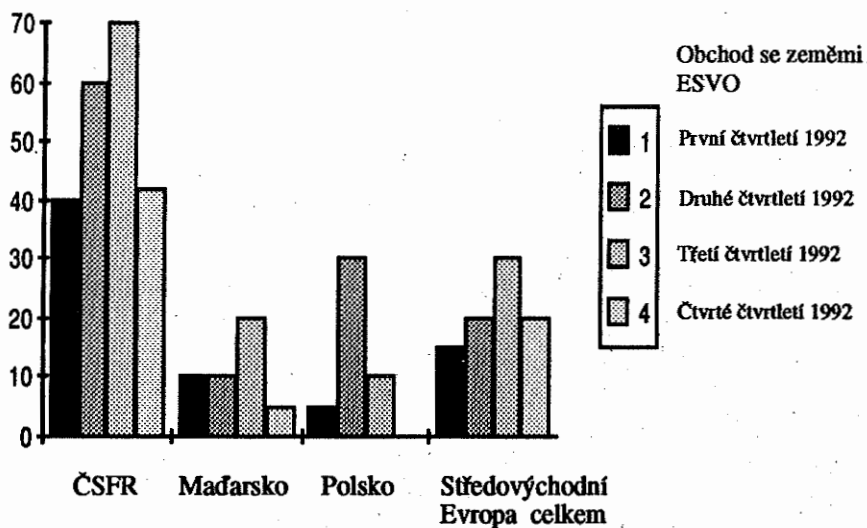
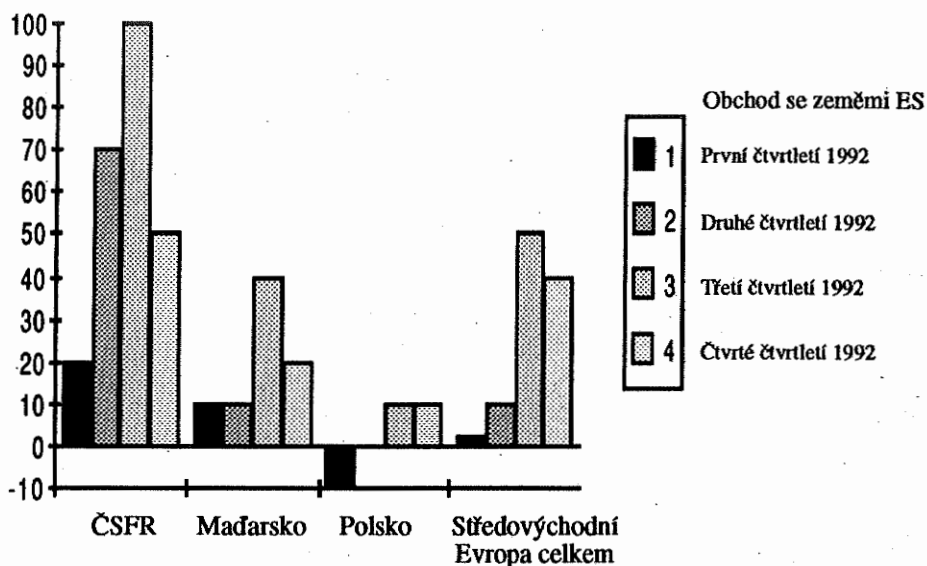
Pramen: OECD.

Dynamika vývozu zemí OECD do zemí východní části střední Evropy

Nejdůležitějším západním obchodním partnerem východní části střední Evropy je Německo s podílem (na vývozu OECD) 40 % v Maďarsku a v Polsku a téměř 50 % v bývalé ČSFR. V důsledku zhroutení vývozu bývalé NDR je však podíl Německa na tomto trhu nižší, než byl v roce 1989. I tak je na druhém místě v Maďarsku (s 18 % v roce 1992) a v ČSFR (s 11,7 %) před Rakouskem, Itálií a Francií. V Polsku za Německem následuje Itálie a Francie.

Dynamika vývozu zemí ES a ESVO do východní části střední Evropy

Porovnání pozic Rakouska s bývalým západním Německem a s OECD

Od roku 1989 dokázalo Rakousko rozšířit svůj obchod se zeměmi východní části střední Evropy mnohem více než téměř všechny ostatní západní země. Od uvedeného roku vzrostl rakouský vývoz do tohoto regionu o 132,5 %, zatímco celkový vývoz OECD jen o 63,8 %. Porovnáno s dovozními ukazateli to je +79,5 % pro Rakousko a +42,1 % pro OECD.¹⁶ Zvláště velký je náskok Rakouska v Maďarsku a v bývalé ČSFR. K tomuto vývoji velmi přispěly tradiční vztahy Rakouska k těmto zemím, které byly poválečným rozdělením Evropy pouze dočasně překryty (Stankovsky 1992 C).

V úvodu jsme si ukázali, že v zahraničnĚobchodní výměně měl Západ větší výhody z otevření východních trhů. To se vztahuje zejména na Rakousko, které otevřelo své trhy třem zemím východní části střední Evropy více, než byl průměr zemí OECD, přitom ale rakouský dovoz z regionu zůstal daleko za vývozem. V roce 1989 podíl Rakouska na dovozech i vývozech činil 7,3 % z celku OECD. Do roku 1992 se pak zvýšil ve vývozu na 10,3 procenta a v dovozu na 9,2 %.

Podíly vybraných zemí na celkovém vývozu OECD (včetně NDR) do východních zemí (v %)

		ČSFR	Maďarsko	Polsko	Středo- východní Evropa	Jiho- východní Evropa	Bývalý SSSR	Východ
Rakousko	1989	6,61	10,78	5,02	7,26	5,71	2,29	4,35
	1992	11,73	18,03	4,72	10,30	7,90	2,85	7,18
Švýcarsko	1989	3,79	3,87	2,59	3,33	3,38	1,54	2,41
	1992	3,02	3,38	2,17	2,75	2,45	1,07	2,09
Švédsko	1989	1,88	2,11	3,14	2,46	2,42	1,01	1,70
	1992	2,20	2,45	2,74	2,49	1,71	1,39	1,95
ESVO	1989	14,27	18,17	12,82	14,89	12,26	14,33	14,04
	1992	18,00	25,36	14,63	18,36	12,85	8,63	13,84
Německo	1989	61,49	55,04	51,52	51,51	43,76	39,84	44,89
	1992	49,18	38,29	38,79	42,14	34,17	33,39	37,49
Francie	1989	4,06	4,26	4,82	4,42	6,34	4,53	4,93
	1992	5,63	4,46	6,03	5,52	11,23	8,16	7,55
Itálie	1989	4,99	6,55	5,98	5,87	15,38	7,20	8,58
	1992	7,71	10,38	8,39	8,65	19,21	11,33	11,63
Velká Británie	1989	3,75	3,17	4,07	3,70	3,62	2,94	3,29
	1992	3,39	3,60	7,77	5,29	3,16	3,14	4,12
ES	1989	81,78	77,51	76,45	78,32	77,37	60,28	68,77
	1992	75,17	66,86	77,43	74,10	78,40	65,32	71,80
USA	1989	0,94	2,00	5,25	2,99	5,38	11,26	7,78
	1992	3,83	3,75	4,67	4,16	4,71	14,23	7,86
Japonsko	1989	0,97	1,78	2,53	1,85	2,11	8,13	5,16
	1992	1,60	3,05	1,75	2,01	0,83	4,68	2,74

Prameny: OECD.

Zvláště nevyrovnaný je zahraniční obchod Rakouska s Maďarskem; zatímco objem vývozu OECD zde převyšoval objem dovozu jen o 6 %, v případě Rakouska to bylo o 22,8 procenta. V letech 1989–1992 absolutní přebytek vývozu OECD do Maďarska byl rovněž nižší než Rakouska, které dosahovalo vysokých a stále rostoucích aktivních sald také vůči Polsku a bývalé ČSFR.

Porovnání vývoje totožného zahraničního obchodu bývalého západního Německa s rakouským je také velmi zajímavé.¹⁷ Oba státy sousedí se zeměmi východní části střední Evropy a současně jsou největšími obchodními partnery tohoto regionu. V letech 1989–1992 se sem vývoz Rakouska zvyšoval o něco rychleji než bývalého západního Německa, +107,8 % pro Rakousko, které ale dosáhlo výrazného nárůstu v Maďarsku, zatímco západní Německo v Polsku. Výsledky obou zemí v ČSFR byly přibližně stejné. Ve

Postavení Rakouska v „novém“ obchodě Východ–Západ

	ČSFR	Maďarsko	Polsko	Celkem
	Index: 1992/1989 = 100			
Dovoz				
Rakousko	334,0	215,9	162,8	232,5
Západní Německo	315,1	110,8	195,5	207,8
OECD	188,1	129,1	172,9	163,8
Vývoz				
Rakousko	198,9	184,6	140,4	179,5
Západní Německo	302,0	195,0	249,2	248,6
OECD	155,4	126,2	143,9	142,1
V mil. \$				
Obchodní bilance 1992				
Rakousko	252,2	322,2	183,1	757,5
OECD	1 579,4	470,3	2 410,7	4 460,4
V % vývozu				
Obchodní bilance 1992				
Rakousko	19,9	22,8	28,4	22,8
OECD	14,6	6,0	7,0	13,8
V mil. \$				
Změna obchodní bilance 1989–1992				
Rakousko	+ 382,5	+ 258,9	+ 116,0	+757,5
OECD	+1 769,6	+ 238,4	+2 325,7	+ 4 333,7
V % vývozu				
Změna obchodní bilance 1989–1992				
Rakousko	30,2	18,3	18,0	22,8
OECD	16,4	3,0	17,0	13,4
Podíly v %				
Podíl Rakouska na vývozu OECD				
1989	6,6	10,8	5,0	7,3
1992	11,7	18,0	4,7	10,3
Podíl Rakouska na dovozu OECD				
1989	8,6	10,1	4,2	7,3
1992	11,0	14,8	4,2	7,3

Prameny: OECD.

vývoji dovozu však vidíme velké rozdíly: objem rakouských nákupů se zvýšil jen o 79,5 %, zatímco západního Německa vzrostl o 148,6 %, tedy o dvojnásobek. Dovoz Rakouska z ČSFR se zdvojnásobil, západního Německa se ztrojnásobil.¹⁸

V konkrétním prosazování obchodní politiky se nehladí ani na „fair play“, ani na dlouhodobější faktory, v popředí bývají spíše jen krátkodobé výhody a často dílčí, silně zdůrazněné skupinové zájmy. Malá země v této hře mívá jen omezené možnosti. Ani západní konkurenti, ani východoevropské partnerské země nebudou ochotny přiznat Rakousku výhody ve velmi citlivých úsecích obchodní politiky.

Široké a v budoucnosti – hlavně po vstupu do ES – ještě širší otevírání trhů vůči východní Evropě bude od Rakouska vyžadovat rozsáhlejší přizpůsobení struktur než od ostatních západních zemí. Nevyhnutelné přeměny jsou však z celoeconomického hlediska přijatelnou cenou za větší dosažitelné výhody. Měli bychom se dívat na celkový proces adaptace nikoliv jako na nebezpečí, ale jako na šanci pro podniky dívající se do budoucnosti.

¹ K zahraničnímu obchodu a devizovému režimu Východu srov. Stankovsky (1992).

² Srov. též Richter (1993).

³ Ve stati jsou použity výhradně západní statistiky, které se částečně odchylují od věcně shodných statistik Východu. – Srov. zvláště materiál EHK, 1993, Box 3.3.1.

⁴ Oddělené údaje za ČR a SR pro zkoumané období nebyly v době napsání stati ještě k dispozici.

⁵ Podle východních statistik pasivní obchodní saldo Polska vůči Západu činilo 4,5 mld. \$, CSFR 0,9 mld. \$ a Maďarska 0,2 mld. \$ (pramen: DOT). Tyto rozdíly je možné částečně vysvětlit rozdílným počítáním dodávek, rozdílnou dobou evidování anebo nepřímými zahraničněobchodními operacemi, zčásti je však nelze vůbec vysvětlit.

⁶ Není ovšem vyloučené, že některé z těchto zemí (zejména Polsko) zpočátku nadměrně devalvovaly. Příliš vysoká míra devalvace způsobila inflační spirálu, v níž se výhody devalvace záhy rozplynuly.

⁷ Pohledávky a závazky bývalého SSSR vůči zahraničí byly přeneseny na Ruskou federaci. – Srov. Händler-Stankovsky (1992).

⁸ V letech 1989–1992 poklesly dovozy ze tří zemí východní části střední Evropy o 77,5 %.

⁹ V těchto propočtech se ještě nepromítají malé změny ve východním obchodě bývalé NDR v roce 1992 (míra změn v letech 1989–1991 bez NDR byla aplikována na růst obchodu v roce 1992, včetně NDR).

¹⁰ Změny v zahraničním obchodě jsou ovlivněny také výkyvy kurzu dolaru (blíže Kasten: Ceny v obchodě Východ–Západ).

¹¹ Jedná se o Jižní Koreu, Tchaj-wan, Hongkong, Singapur, Thajsko a Malajsii.

¹² Za rok 1992 nebyly v době napsání stati údaje k dispozici.

¹³ Vývoz bývalé NDR do regionu ve stejné době poklesl o 75,9 %.

¹⁴ Průměrné zatížení dovozu se zvýšilo z 5,5 % v roce 1991 na 18,4 % v roce 1992 (EHK 1992).

¹⁵ Růst počítaný v dolarech se poněkud liší od růstu vyjádřeného v rakouských šilincích.

¹⁶ V rakouských vývozních statistikách se uvádějí jen druhy zboží rakouského původu, navíc použita osobní auta cizí výroby, aniž by jejich zanedbatelný podíl zkreslil výpočty.

¹⁷ Celoněmecké statistiky východního obchodu neposkytují dobrý přehled pro značný pokles vývozu bývalé NDR.

¹⁸ Velmi vzrostly západoněmecké dovozy z ČSFR zejména v takových položkách, jako jsou chemické výrobky, neželezné kovy, ocelové výrobky, železářské výrobky, elektrotechnické zboží, obuv, textilní a konfekční výrobky.

Přehled literatury

BIZ, 63. Výroční zpráva, Basel 1963.

ECE (EHK), Economic Bulletin for Europe, sv. 44. Ženeva 1992.

ECE (BHK), Economic Survey of Europe in 1992–1993. Ženeva 1993.

Ereco, Europe in 1996. Economic Analysis and Forecasts. Brusel 1992.

Flemming, J., Rollo, J.: Trade, Payments and Adjustment in Central and Eastern Europe. Royal Institute of International Affairs, EBRD, London 1992.

Händler, H., Stankovsky, J.: Financial Perspectives of the Eastern Countries. Studie des WIFO im Auftrag der Österreichischen Kontrollbank (Studie z pověření Rakouské dozorčí banky). Wien 1992.

Hindley, O.: Exports from Eastern and Central Europe and Contingent Protection. In: Flemming, J., Rollo, J.: cit. dílo. OECD, Economic Outlook. Paris 1993 (53).

Richter, S.: East-West Trade Under Growing Western Protectionism. WIIW-Forschungsbericht, 1993 (197).

Stankovsky, J.: Probleme der Außenwirtschaft während der Übergangsphase in Osteuropa. WIFO, Monatsberichte 1990, 63 (10), s. 562.

Stankovsky, J. (1992 A): Freihandel der EG und der EFTA mit Ost-Mittleuropa. WIFO, Monatsberichte 1992, 65 (7), s. 370.

Stankovsky, J. (1992 B): Ost-West-Handel 1991/1992: Unerwartet günstige Entwicklung. WIFO, Monatsberichte 1992, 65 (11), s. 572.

Stankovsky, J. (1992 C): Foreign Trade in East-Central Europe and in Austria: Retrospective and Perspective. WIFO, Working Papers 1992 (52).

Stankovsky, J. (1993 A): Österreichs Importe aus Ost-Mittleuropa 1989/1992. Bestandsaufnahme nach drei Jahren Ostöffnung. WIFO, Monatsberichte 9/1993.

Stankovsky, J. (1993 B): Die Teilung der ČSFR. Eine österreichische Perspektive. (Dělení Československa. Rakouská perspektiva.) WIFO, Wien 1993.

Stankovsky, J. (1993 C): Integration of East Central Europe into the Western Economy. Seminar Paper. WIIW, Wien 1993.

Poznámka: Stať byla přeložena z WIFO, Monatsberichte 9/1993.